

A SZEMERE-KORMÁNY NEMZETISÉGI POLITIKÁJA

(A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályán 1952. március 24-én tartott előadás)

Írta :

I. TÓTH ZOLTÁN

Az 1848—1849-es forradalom és szabadságharc, történetünknek e diadalokban és vereségekben oly gazdag szakasza, a legszorosabban összeforr a velünk együttlakó és a szomszéd népek történetével. Amióta a feudalizmus időszakának méhében a polgári fejlődés csírái megjelentek, majd kitereljedve szétfeszítették a szűknek és alkalmatlannak bizonyult feudális társadalmi viszonyok kereteit és a polgári forradalom első nagy rohamában megdöntötték hazánkban a feudalizmust, a nemzetiségi kérdés mind hatalmasabb jelentőséget öltött és egyike lett azoknak a problémáknak, amelyeknek megoldását a történelem parancsoló módon követelte. A történelem haladó erőinek ebben az időszakban az volt a főfeladatuk, hogy megdöntsék a régi rendet fenntartó reakciós erőket és helyükbe új, haladó erőket állítsanak. A reakció főerői a Habsburg-abszolútizmus és külső szövetségese, a cári hatalom, valamint belső erői és szövetségesei, a nagybirtokos arisztokrácia, a magas klérus és a bécsi államgépezet hadserege és hivatali apparátusa voltak. A magyar fejlődésnek éppenúgy, mint a velünk együtt lakó népek fejlődésének útjából ezeket az akadályokat forradalmi úton kellett és lehetett volna csak eltávolítani. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen hatalmas feladatot döntő sikerrel csak együttes fellépéssel kell és lehet megoldani.

»A felfelémenő kapitalizmus viszonyai közepette a nemzeti harc a burzsoá osztályok egymás közötti harca.«¹ 1848—49 nemzetiségi küzdelmei is a magyar és nem-magyar népek burzsoáziái közt folytak le Magyarországon. A mi sajátos viszonyaink közt a burzsoá osztályok közötti harc a magyar burzsoáziát mintegy képviselő középnemesség és a nem-magyar népek burzsoáziáját, vagy polgárosodó elemeit mintegy képviselő értelmiség közt indult meg. A viszony a két fél közt az elnyomó és az elnyomott viszonya volt.

A magyar középnemesség céljait 1848—49-ben elsősorban a 'szabadság', a nemzetiségi burzsoázia mindenekelőtt a *nemzetiség* jelszávába sűrítette. Szabadság és nemzetiség azonban nem egymást kizáró, hanem inkább kiegészítő fogalmak. Mindkét fél a maga szabadságának és nemzetiségének megvalósítása

¹ Sztálin : *Marxizmus és nemzeti kérdés. Művei* II. Bp. 1949. 333.

érdekében küzdött; hogy egyik a szabadságra, másik a nemzetiségre helyezte a hangsúlyt, az sajátos osztályérdekeikből következett. A középnemesség végső fokon arra törekedett, hogy feudális uralkodóosztályból burzsoá uralkodóosztállyá alakuljon át és megtartsa szupremáciáját az egész ország minden osztálya és minden nemzetisége felett. A nemzetiségi burzsoáziák végső fokon ki akarták harcolni azt, hogy elnyomott osztályból, vagy osztálycsírából uralkodó osztállyá, nemzeti burzsoáziává válhassanak. Ellentéteiknek megfelelően természetesen más és más értelmezést adtak a szabadság fogalmának. A magyar középnemesség *egyéni* szabadságának tekintette azt, melynek varázslatos erejétől Kossuth és liberális kortársai csodákat vártak.² Azt gondolták, hogy az áprilisi törvények nyújtotta egyéni szabadságjogok egyetlen csapásra, véglegesen meg fogják oldani a nemzetiségi kérdést, melynek társadalmi alapjait nem ismerték eléggé. A nemzetiségi burzsoáziák ezzel szemben a *nemzeti* szabadságot, a többé-kevésbé fejlett nemzetiségek kollektív egyéniségének, önrendelkezésének jogi elismerését állították előtérbe, ettől tették függővé viszonyukat a magyar forradalom és szabadságharchoz.

Szabadság és nemzetiség merev szembeállítása természetesen nem helyes feltevése a kérdésnek. Az adott történeti időszakban, amikor a fejlődés előtt előbb rohammal kellett az utat megnyitni, a szabadság és nemzetiség érvényesítése számára az előfeltétel az európai reakció elleni győztes harc volt, csak ennek sikeres megvívása után lehetett komolyan szó a szabadság és nemzetiség megvalósításáról magyarok és nem-magyarok számára. Ebből következik, hogy az egymással szembenálló burzsoáziák külön érdekeit a főcélnek, az abszolutizmus elleni közös harcnak, a függetlenség kivívásának kellett volna alárendelni.³ A nemzetiségi kérdés lényege ezek szerint 1848–49-ben a magyar és a nem-magyar népek burzsoáziájának viszonya a főfeladathoz, az abszolutizmus elleni harchoz. Ezt a viszonyt osztályérdekek összeütközése határozta meg elsősorban. A nélkülözhetetlen szükség a közös fellépésre és az osztályérdekek összecsapása az abszolutizmus elleni fronton belül képezi a nagy dilemmát a nemzetiségi kérdés területén a forradalom és a szabadságharc idején. A szabadság és nemzetiség ellentétének megoldatlansága is végső fokon ennek a dilemmának a következménye. Az 1848 április 25-i császári alkotmány, mely önrendelkezési jogot helyezett kilátásba a nemzetiségek számára, az abszolutizmus elleni frontmegbontását tüzte ki főcéljául, még mielőtt az létrejöhetett volna. Ismeretes, hogy a horvátok, szerbek és románok burzsoáziájának többé-kevesebbé bekapta a kive-

² »Kicsinyhitűek! nem ismeritek ti a szabadságnak varázshatását; — mondta Kossuth 1848. márc. 16-án — erősebb az mint a nemzetiség, a vallás, a vér és baráti rokonság, melyeket mind egyesíteni képes a hazafiságban«. Kónyi M.: *Deák Ferencz beszédei*. II. k. 1848—1861. Bp. 1886. 27.

³ A nemzetiségi kérdést »mint a társadalom általános szociális és politikai fejlődésének részletkérdését, mely az általános kérdésnek van alávetve«, kell tekinteni. Sztálin: *Nemzeti kérdés és leninizmus*. Művei XI. Bp. 1950. 391. Akkor »a magyar szabadság ügye és a világszabadság ügye egy és ugyanaz« volt. Révai J.: *Magyar szabadság — világszabadság (Marxizmus, népiesség, magyarság*. 3. kiad. Bp. 1949.) 198.

tett csalétket és a császári ígéret alapjára helyezkedett. Ettől kezdve a nemzeti önrendelkezés elismerése a magyar kormányzat részéről az abszolutizmus elleni harcról való teljes lemondást és az abszolutizmus restaurációját jelentette volna. Ugyanakkor jelentette volna a magyar középnemesség, a harc főereje osztályérdekeinek feladását is. Amennyire nem kívánatos a haladás szempontjából az első, annyival kevésbé várható a második. Azok az engedmények, amelyeket a magyar kormány a nemzetiségi burzsoáziáknak megadhatott volna a nemzetiségi önrendelkezés határain innen, az esetek döntő többségében nem elégíthették volna ki azokat, minthogy Bécs annál jóval többet ígért. A kérdés egészét tekintve tehát engedékenyebb magyar nemzetiségi politika április 25-től kezdve szeptemberig aligha hozhatta volna létre az egységfrontot az abszolutizmus ellen. A szeptemberi fordulatától kezdve a bécsi ígéretek és az elnyomó magyar kormánypolitika kettős hatására a nemzetiségi ellentétek nem enyhültek, sőt inkább fokozódtak. Az egyetlen esetben, a horvátok iránt tanúsított engedékenységre csődje — pedig a horvát volt számára a nemzetiségi kérdés mintapéldája — a magyar középnemességben azt a meggyőződést érlelte meg, hogy a nemzetiségi mozgalmak a reakció erői közé sorolandók. Tragédia volt, hogy objektíve tényleg azzá váltak.

Az abszolutizmus elleni front dilemmáját a megvert, de meg nem semmisített reakció erői felhasználták és valóban sikerült is nekik a nemzetiségek egymáshoz való közeledését olyannyira lefékezniök, hogy teljes megegyezésre és összefogásra a két év alatt nem került sor. A bécsi reakció és szövetségeseinek politikája azért érvényesülhetett, mert a magyar középnemesség, osztálykorlátai következtében, nem volt képes engedni az egész országra kiterjedő szupremáciájából, sőt ennek részleteit kitevő engedményekre sem volt hajlandó saját elhatározásából. Felelőssége abban rejlik, hogy osztályérdekeit, mint burzsoá nemzet nem tudta alárendelni az abszolutizmus elleni harc főkövetelményének és az, hogy mint elnyomó nemzetiség állt a többi nemzetiséggel szemben. A nemzetiségi burzsoáziákat azért terheli felelősség, mert fejletlenségük következtében és elnyomottságuk miatt nem voltak képesek felismerni azt az igazságot, hogy egyetlen nép sem kaphat a reakciótól olyan ajándékot, mely javára válhatna és hogy a szövetség a reakcióval csak ennek érdekeit szolgálhatja. A nagyobb felelősséget azért is a magyar középnemességre kell hárítani, mert törekvése szembenállt a felfelé ívelő kapitalizmus korszakának fejlődési irányával, mely az elnyomott nemzetiségek nemzetté válása és önállósulása felé mutatott.

A fejlődés mindenképpen a régi feudális állam szétbomlása és nemzetiségi egységekké oszlása felé mutatott. A történelem lassan, de biztosan a nemzetiségek számára kezdett dolgozni. A magyar vezetők közül még a legkiválóbbak is alig voltak képesek ennek a szükségszerűségnek belátására eljutni. Az egy Teleki László és a radikálisok egy része látta meg csupán, hogy a *mult* végleg bezárult és a történelem által nyújtott *jövő* nem jelentheti többé tartósan a

magyar szupremácia fenntartását. Azok, akiknek nevéhez a magyar nemzetiségi politika vezetése kiváltképpen fűződött, Kossuth és Szemere, maguk is erős korlátok közt szemlélték ezt a problémát és a szabadságharcnak csak a végefelé, külső nyomásra voltak hajlandók megadni azokat az engedményeket a nemzetiségeknek, amelyeknek felajánlása vagy engedélyezése a forradalmi korszak elején mellénk állította volna a nemzetiségek egy részét. Az, ami reakciós volt a magyar 48—49 fejlődésében, a nemesi szupremácia burkolt fenntartása polgári viszonyok közt, a szabadságharc bukása után uralkodó igénye maradt a nemességnek; az pedig, ami előremutató volt, az abszolutizmus elleni harc, az erre hivatott osztályok, a burzsoázia és a munkásosztály fejletlensége következtében alig talált zászlóhordozóra. És ez érvényes volt mind az országban, mint azon kívül az emigrációban. Míg Kossuth konföderációs terveiben nagy lépést tette előre a nemzetiségi kérdés területén, mégsem érte el azt a fokot, melyhez Teleki László a területi autonómia kérdésében eljutott; ugyanakkor Szemere, aki 49 júliusában feladatainak magaslatára látszott emelkedni, teljes fordulatot tett hátrafelé és végül is a nemesi eszme apologétájává vált.

A nemzetiségi vezetők közül is csak nagyon kevesen jutottak el arra a felismerésre, mint a bihari román Dragoş János, hogy a döntő feladat az abszolutizmus megdöntése közös erővel és mint a havaselvei Bălcescu Miklós, aki szerint »a nemzeteknek előbb közösen kellene kivívniok felszabadulásukat, s csak azután foglalkozniok a maguk részleges felszabadításával.«⁴

A szabadság és nemzetiség magyar középnemesi értelmezése egy újabb ellenmondást rejtett magában. Amikor magyar oldalról a polgári szabadságjogok juttatását teljes mértékben alkalmasnak nyilvánította a nemzetiség kifejlése számára, ugyanakkor nem volt tekintettel arra, hogy ez csak a magyar, és pedig elsősorban a volt magyar nemességre, az uralkodó osztályra érvényes, de nem vonatkozik a nemzetiségekre és az egész népre. A kialakult új helyzetben, mely a megdöntött feudalizmusnak hatalmas maradványaival volt megterhelve, ez a nemesség mind anyagilag, mind szellemileg mérhetetlen előnyökkel fordult át az új harc szakaszába. Ezt az előnyt mind a magyar dolgozó osztályokkal, mind pedig a nemzetiségek egészével szemben kétségtelenül élvezhette. A nemzetiségi burzsoáziák számára, melyek a magyar uralkodóosztályok versenyével szemben eddig is szinte tehetetlennek érezték magukat, de szüntelenül fejlődtek, erősödtek és teret követeltek maguknak a nap alatt, nem fogadhatták el a szabadság-nemzetiség eszmepár nemesi magyarázatát és azt hangsúlyozták, ami fejlődésüket és érvényesülésüket nézetük szerint egyedül biztosíthatta, a nemzetiséget, az egyéni polgári szabadságjogokkal szemben a nemzeti egyéniségek kollektív jogait, melyeknek pajzsa alatt a nemzetiségi burzsoáziák érvé-

⁴ Dragoş cikke a Gazeta Transilvaniei számára (1848. jún. 3.), melyet a lap szerkesztője nem közölt: *A Román Népköztársaság Akadémiájának kéziratára* Ms. 995 (13—14.) — közölve *Transilvania* 1877. és 1898. évf. és Bălcescu levele Ghica Jánoshoz (Pest, 1849 jún. 6.): *Bălcescu Miklós válogatott írásai*. Bp. 1950. 185.

nyesüléshez, hatalomhoz juthattak volna. Ebben az értelmezésben a nemzetiség az ő számukra bizonyos mértékben azt a szabadságot jelentette, amelyet a magyarság Béccsel szemben követelt magának.

A magyar és a nemzetiségi álláspont ellentétei közt a kiegyenlítés érdekeit egyedül a hatalom korlátozott mértékű megosztása szolgálhatta volna, ami természetesen ellentétben állott a magyar szupremácia elvével és gyakorlatával. A nemzetiségek 1848 tavaszán kinyilvánított programjai nem jelentették volna minden esetben feltétlenül a területi integritás megbontását. De a magyar közép-nemesi vezetés nem csupán a pillanatnyi engedményektől irtózott, hanem azok várható és kétségtelenül előbb-utóbb esedékes következményeitől, s ezért utasított vissza minden hasonló ajánlatot. Egyedül a horvát kérdésben tanúsított engedékeny magatartást, minthogy ez a kérdés a többi nemzetiségek kérdésétől lényegében különbözött; egyrészt létező területi autonómiáról volt szó, másrészt a horvát mozgalomban gyakorlatilag nem a nemzetiségi igények képezték a lényegét, hanem az, hogy merőben a reakció főtanácsa, a kamarilla érdekeit szolgálta áruló vezetőin keresztül. A szlovákokkal lett volna a legkönnyebb a megegyezés, itt a nyelvhasználat terén és a feudális terhek megszüntetésének továbbfejlesztésével aránylag könnyen lehetett volna eredményt elérni. Lényegesen nehezebb feladatot jelentett a szerb kérdés, mely mögött a fejlettebb polgárság, a nemzeti privilégiumok rendszerének hagyománya, és háta mögött a szerb anyaállam erős politikai támaszt jelentett, ezért a vajdaság követelésében világosan területi autonómia igényével lépett fel. Az erdélyi román nemzetiség — mert ezt politikai szempontból világosan el kell különítenünk a magyarországitól — az unió által megszűnő területi elkülönülésbe, mint számbeli fölényének biztosítékába, erősen belekapaszkodott, de mint újabban kiderült, balszárnyának egy elszigetelt részében még a kritikus szeptemberi napokban is megvolt a hajlandóság arra, hogy lemondva a területi autonómia követeléséről, megelégedjék a fentebb említett minimális engedményekkel és ezek árán a magyar mozgalommal együtt vegye fel a harcot a Habsburg-abszolutizmus ellen.⁵

⁵ A III. balázsfalvi gyűlés napjáról, 1848. szeptember 16-ról és éppen Balázsfalváról keltezve »Az Erdélyi Románok« aláírású beadvány érkezett Batthyány Lajos miniszterelnök címére. Ebben többek közt nemzetiséget, jogegyenlőséget és az erdélyi arisztokrácia megfélemezését kéri. Feltételeik teljesítése esetében — »ha szükséges lesz, a nép barátjai megkezdik a toborzást is, s anélkül, hogy agyon kellessen őket lövetni, egy hónap alatt bizonyosan 20.000 fiatal legény kiáll a síkra, . . . akkor bátran előállíthatjuk Jellasics, s bármely osztrák sereg ellenébe; mert a nép annak a részére teszi az esküt, aki nekie többet ad . . .« Ami kéréseiket illeti, »ha azok a Ministerium által elébb teljesítve lettek vala, már két Jellasicsnak is — rettegés nélkül — bátran szeme közzé nézhetnénk! — a Status adósság elvállalásáról — a nemzet gyalázatjára — senkinek még eszébe se jutna! — S bár későn — ha így teend most is a Ministerium, a nép meg vagyon nyerve, a belbéke biztosítva, a kölcsönös szeretet megalapítva, egy hónap alatt a haza megmentve! jövődönk pedig legbiztosabb!« OL *Archivum Regnicolare* (AR) Lad. XX. 22. Fasc. 2. A. No. 485. A szept. 15—25-én tartott III. balázsfalvi gyűlés sajnos éppen a császárral való fegyveres szövetség megkötésére vezetett, egyebek mellett az április 25-i császári alkotmány alapján.

A Honvédelmi Bizottmány időszakában a nemzetiségekkel való megbékélés gondolata szüntelenül felszínen volt. A tárgyalások és megegyezési kísérletek, különösen a szerbekkel, egymást érték, de ezeket az egyezkedéseket mindkét oldalon jórészt taktikai megfontolások irányították és minthogy Bécs is beleszólt, mindig eredménytelenül végződtek.

A nemzetiségi kérdés alakulásában 1849 tavasza sok tekintetben változásokat hozott magával. Az első esemény, ami hideg zuhanyként hatott a nemzetiségek vezetőire, a március 4-i oktrojált alkotmány volt, mely megmutatta, hogy a nemzetiségek pusztá eszközként szolgálták az önbizalmát most már visszanyert abszolutizmust. Az Ollmützben kilincselő reakciós nemzetiségi vezetők szerepének szánalmas voltát lehetetlen volt meg nem látni. A nemzetiségek hajlandóságát a magyar mozgalommal való megegyezésre ennek a ténynek növelnie kellett. A másik mozzanat, ami a békülékenységet előmozdította, a diadalmas tavaszi hadjárat fényes fegyvertényeiben rejlett. Azok a szerbek és románok, akik eddig lebecsülték a magyar nemzet hatalmas erőfeszítéseit az erőbeni túlsúllyal rendelkező abszolutista front ellen, most hinni kezdtek abban, hogy a magyarok saját erejükből is elbánnak a bécsi sárkánnyal és akkor a nemzetiségek, távol a győzelmi lakomától, igényeikkel egészen háttérbe fognak szorulni. Érezte ezt a szerb baloldal Stratimirović vezetése alatt éppen úgy, mint a Bem nagyszerű haditetteinek hatása alatt álló erdélyi román vezetők. Hatott a tavaszi fordulat a Czartoryski herceg vezetése alatt álló lengyel emigrációra is, mely már 1848-ban felismerte, hogy a magyar és szláv népek megbékélése és együttes harca a Habsburg-hatalom ellen a lengyelségnek és az egyetemes szlávsnak is kétségtelen érdeke.⁶ Ennek a felismerésnek jegyében érkezett Magyarországra januárban a Czartoryski-emigráció megbízásából Dembinski tábornok, a magyar forradalmi hadseregnek egyidőben főparancsnoka.⁷ A lengyel emigráció élénk tevékenységet fejtett ki a havaselvei román emigráció körében Párisban és egyebütt, Belgrádban és Konstantinápolyban. A lengyel emigráció befolyása érvényesült az olasz Monti Sándor Magyarországra érkezésében és Bălcescu missziójában a forradalmi magyar kormányzat mellett,⁸ melynek célja egyrészt a magyar kormányzat és az erdélyi románok közti kiegyenlítés, másrészt a konkrét harc volt a Habsburg-hatalom ellen egy román légió felállítása által. Végül az annyi idő óta tevéketlen debreceni román képviselőket is élénk aktivitásra villanyozta az új helyzet, felajánlva a maguk részéről is a közvetítést az erdélyi román testvérek felé.

Az új helyzet eredménye volt a Habsburg-ház detronizációja, az április 14-én kimondott Függetlenségi Nyilatkozat és a Szemere-kormány megalakulása május 2-án. Vizsgáljuk meg ezt a két tény a nemzetiségi kérdés szempontjából.

⁶ M. Handelsman: *Czartoryski, Nicolas Ier et la Question du Proche Orient*. Paris 1934. 101—3.; Hanák Péter: *A magyar szabadságharc és a Habsburg monarchia elnyomott népei* (Ld. Forradalom és szabadságharc 1848—1849 Bp. 1948.) 434—5.

⁷ OL *Dembinski iratok*. I. k. 23. kk. 1.

⁸ I. h. II. k. 6—7. l.

Mint ismeretes, Marx — és az ő nyomán Révai József és Mód Aladár — bírálólólag értékelték a Függetlenségi Nyilatkozat kimondását az adott időpontban.⁹ Ezekhez a bírálatokhoz nemzetiségi szempontból még hozzá kell tenni, hogy a nemzetiségi tömegek mozgósítása szempontjából a Nyilatkozat nem tett jó hatást, ugyanis a nemzetiségi paraszttömegek át és át voltak hatva a távoli király tiszteletétől, akiben jobban bíztak, mint a közlőlól jól ismert magyar urakban. Bármily igazságos és méltó volt az a válasz, amelyet a magyar nemzet képviselője az országgyűlésen a március 4-i császári rendeletre adott, mégis volt egy alapvető hiányossága, melyet alig lehet menteni. A Nyilatkozat az egész nemzet nevében született meg, melybe meghozói beleértették az ország minden nyelvű és felekezetű lakosságát is. De éppen ezen a ponton volt vita a nemzetiségek vezetőivel, akiket a magyar politikai nemzet, mint egyedüli nemzet fogalma nem elégített ki. Kétségtelenül rendkívüli jelentősége lett volna, ha a Nyilatkozat a trónfosztást konkrét nemzetiségi jogi engedményekkel kapcsolta volna össze és gyakorlatilag mutatta volna meg, hogy a nem-magyar népek fejlődése is a lelken fekszik. Érezte ennek hiányát Teleki is Párizsban. Május 14-én írt levelében írta Kossuthnak: »A déchéancet kimondották, utána az első lépés megnyugtató manifestum volna a népekhez... Ha megnyugtatójuk, utolsó csepp vérig velünk lesznek; ha nem, nem.«¹⁰ Kossuth április 20-án megfogalmazott felhívásában kijelentette: »Én Magyarország, a vele egyesült Erdély s hozzátartozó minden részek és tartományok függetlenségét, területi épségét, országos önállását, s közsabadságát a bajnok hadsereg vitézségének, a nép hazafiui áldozatkészségének, a törvényhatóságok és tisztviselők lelkiismeretes buzgalmának védpaizsa alá helyezem. — Éljen a szabad Magyar haza!«¹¹ — de elmulasztotta hozzátenni: »És éljenek a szabad Magyarhon szabad népei!«

Más szempontból is hiányos volt a Függetlenségi Nyilatkozat. Válasz volt a március 4-i császári oktrojált alkotmányra, de nem válaszolt annak egy lényeges pontjára, mely kinyilatkoztatta a birodalom népeinek egyenjogúságát. Bármily értéktelen és hamis is volt ez a kinyilatkoztatás, egy ilyen csábító ígéretre hasonló, de őszinte és becsületesen megtartott ígérettel lett volna méltó felelni. Ezt kívánta a Március Tizenötödike március 10-i száma is. A kormány ezt nem tette, hanem megelégedett a Nyilatkozat lefordításával a nemzetiségi nyelvekre és a nép között való, többnyire csak amolyan vármegyei alapossággal történt, kihirdetésével és ismertetésével; a beszámoló jelentések többségének sablonos lelkessége legalább is erre vall. Még június végén is kérnek egyes törvényhatóságok nemzetiségi nyelvű Függetlenségi Nyilatkozatokat.¹²

⁹ Révai J.: *Marx és a magyar forradalom* (Marxizmus, népiesség, magyarság. 3. kiad. Bp. 1949.) 106—7.; — Kossuth Lajos (i. h.) 142.; Mód A.: *Pártharcok és a kormány politikája 1848—49-ben* (Forradalom és szabadságharc 1848—1849. Bp. 1948.) 138—41.

¹⁰ OL *Vörös Antal gyűjtemény* [VA] 1309. sz. Közölve: *Háborús Felelősség* I. 1929. 508.

¹¹ OL *Országos Honvédelmi Bizottmány* [OHB] 5907: 1849.

¹² *Belügymin. lt.* [BM] (1849) *Szegedi iratok* 4244. sz.

A hatás tehát a nép körében nem volt jelentős, még kevésbé a nemzetiségi értelmiség körében. Ollmütz legalább ígért, Debrecen még azt sem tette. A kormány tehát elmulasztotta a Függetlenségi Nyilatkozatot a nemzetiségek megnyerésére alkalmas intézkedésekkel egybekapcsolni. Pedig arra, hogy hatást lehetett volna elérni, bizonyíték a nagyszöllősi példa, ahol az orosz és magyar nyelven megmagyarázott Nyilatkozat komoly visszhangra talált, s »a jelenlevő népségnek legeggyűbb tagjai is, egész elragadtatással találá magát új helyzetébe, s mintha reája nézve az Osztrák dinasztia, melynek rabigája alatt annyi sok évi szenvedései után kimenekedett, sohasem is létezett volna, a legnagyobb hazafiúi lelkesedéssel hódolt a képviselő nemzetgyűlés április 14-diki ünnepélyes nyilatkozatának.«¹³ Hogy a Nyilatkozatnak a nép szélesebb rétegeire is milyen nagy hatása volt lehetséges, azt szépen mutatja Csányi kolozsvári jelentése Kossuthhoz április 27-ről. A város lakói — mint Csányi kiemeli — »minden corteskedés nélkül«, spontán lelkesedésből hatalmas tüntetéseket rendeztek. »Este ma már a második nagyszerű világitás, ennél egy eddig nem tapasztalt zenétül késért iszonyu nép, mondom nép tömeg előttem, nem urtul s urféléstül vezetve — s ezen mindenki csudálkozott, mert az még nem tapasztaltatott — jele, hogy a nép át van hatva a határozat szellemétül.«¹⁴ Hát még mennyire át lett volna hatva mindenütt, ha nem csak nemzetiségi engedményekkel kötötték volna össze, hanem az országgyűlésen szinte feledésbe ment úrbéri kérdéseknek legalább részleges megoldásával is.

A Teleki László által hiányolt proklamációt a nem-magyar népekhez pótolhatta volna az újonnan megalakult kormány programbeszéde, melyet Szemere május 2-án mondott el a debreceni országgyűlésen. A beszéd álköz-társasági irányával nagy feltűnést keltett, de az annyira fontos nemzetiségi kérdéstről tett nyilatkozattal nem lepte meg hallgatóságát. »Mi nem igénylünk magunknak oly erőt — mondotta — hogy az országos chaosból, melybe a háború sodort, egy rendezett világot teremtsünk. Mi nem hisszük, hogy ennek ideje megérkezett, mi csak azt hisszük, hogy nincs a haza megmentésének műve bevégezve, és ha a haza szent területének földéről az utolsó ellenség is ki lenne irtva, hátra volna még megállapítani Európához való viszonyunkat, miután az ápril 14-iki határozat a dynastia s országközi kérdést európai kérdéssé tette.«¹⁵ Arról, hogy az ország megmentésének műve belülről sem fejeződhetik be addig, míg a nemzetiségekkel a megbékélés műve be nem teljesedik, Szemere nem szólt.

Ezeknek a csupán szépséghibáknak éppen nem mondható hibáknak ellenére mégsem volnánk igazságosak, ha megtagadnók a kormányzattól a nemzeti megbékélés iránti hajlandóságot. Nem beszélék most azokról a diplomáciai tárgyalásokról, amelyeket Párizsban Teleki a lengyel emigrációval folytatott és

¹³ *I. h. Iktatatlan iratok.* (1849. máj 10).

¹⁴ OHB 6326 : 1849.

¹⁵ *Szemere Bertalan összegyűjtött munkái.* VI. Pest 1871. 288.

amelynek folyamán területiális engedményeket ajánlott fel a nemzetiségek közül a szerbeknek és a románoknak azzal a feltétellel, hogy a mögöttük fekvő anyaországok föderációra lépnek Magyarországgal. Ezek a tárgyalások március óta fordultak komolyra és május 18-án egy félhivatalos egyezményre is vezettek.¹⁶ Mindezeket azonban sem Kossuth, sem a Szemere-kormány nem fogadták el és szigorúan ragaszkodtak a területi egység sértetlenségéhez és a külön nemzetiségek léte tagadásához.

Dembinski, aki januárban Teleki közvetítésével jött Magyarországra, hogy felajánlja kardját a szabadság ügyének, régi híve volt a szláv-magyar összefogásnak. Még a prágai szláv kongresszus idején javasolta, hogy az ülésezések tartama alatt egy bizottság keresse fel a horvátokat és a többi magyarországi szlávokat, és ajánlja fel nekik a szláv népek érdekében a magyarokkal való békés megegyezést. Ugyanennek a bizottságnak feladata lett volna azután Pestet is felkeresni, hogy a kormányt a szükséges engedményekre rávegye.¹⁷ Ezt a tervet Prágában Windischgrätz bombái temették el. Miután Párizsban Teleki végleg meggyőzte a magyar ügy igazságosságáról és arról, hogy a magyar-szláv ellentétek főokozója a bécsi ármányos politika, Dembinski azzal az elhatározással jött el Magyarországra, hogy mindent el fog követni a kiegyenlítés érdekében. Nem sokat tudunk róla, hogy mennyire teljesítette Dembinski ezt az elhatározását.¹⁸ Egy újabb felszínre került érdekes levele, melyet Kossuthhoz még április első felében intézett — a levél fogalmazványa Debrecenből áprilisban a nap megjelölése nélkül kelt és a Honvédelmi Bizottmány elnökéhez van címezve — fenti fogadalmának szellemében felszólítja, hogy hozza létre a magyarok és szláv népek szövetségét. Bár nem kételkedik benne, hogy a magyarok saját erejükből is előbb-utóbb megverik az osztrákokat, de ez hallatlan áldozatokat követel, míg ha a szláv népek 80 milliós családjával fog össze, amire most lehetősége van és kezdeményezésétől függ, a siker most is, a jövőben is biztosítva van. A kiegyenlítés adott eszközei a jelenlevő lengyelek. A levél nem tartalmaz konkrét politikai programot, ellenben felajánlja, hogy Kossuth kívánságára felkeresi őt és megbeszélésük alapján hajlandó akcióba kezdeni.¹⁹ Ez a kezdeményezés kétségtelenül összefüggésben van a Czartoryski-emigrációnak már hosszabb ideje folytatott politikájával, mely elsősorban a délszlávok és a magyarok kibékítésére törekedett a lengyel nép felszabadítása érdekében.

Ez a levél akkor kelt, amikor a nemzetiségekkel való kiegyezés kérdése élesen előtérbe került Debrecenben. Ez mindenekelőtt a románokkal való kibékülésre vonatkozott. Ugyanakkor a szerbekkel való kibékülés kérdése hát-

¹⁶ I. Ghica : *Amintiri din pribegia după 1848*. Bucuresci 1889. 396—402.

¹⁷ Ld. a 7. sz. jegyzetet.

¹⁸ Balcescuval szoros kapcsolatot tartott fenn. I. Ghica : *i. m.* 330, 332, 343. A párizsi »*La Pologne*« (1849. 122.) szerint Bem és Dembinski »avaient pris l'engagement solennel de faire cesser dans ce pays [la Hongrie] l'inégalité politique des races.« Ld. még P. P. Panaitescu : *Emigrația polona și revoluția Românilor dela 1848*. București 1929. 119.

¹⁹ OL *Dembinski iratok* III. k. 59. sz.

térbe szorult. Ennek egyszerűen az volt az oka, hogy a Délvidéken Perczel és Bem hadi vállalkozásai sikerrel jártak és ilyen körülmények közt Kossuth nem szorgalmazta az egyezkedést. Csak akkor került ismét sor komolyabb tárgyalásokra, amikor a cári intervenció veszedelme komor valóságában tárult fel a sokáig indokolatlanul derűlátó magyar kormányzat és közvélemény előtt. Nem ismerjük Kossuth válaszát Dembinskihez, de tudjuk, hogy az tagadó volt.²⁰ Ezidőtájt esik Raics őrnagy — az 1848 végi szerb-magyar tárgyalások egyik szereplője — ajánlkozásának elutasítása is Kossuth részéről.²¹ Ugyanezekre a napokra esik a Czartoryski-emigráció konstantinápolyi képviselőjének ajánló levele Dembinskihez Monti és Bălcescu számára. Minden mozgásban volt ezekben az időkben és úgy látszott, valóban elérkezett a népek megbékélésének ideje. Tevékenységbe fogtak a Debrecenben tartózkodó román képviselők is.

Anélkül, hogy a magyarországi román képviselők fellépése következtében az erdélyi románok megbékítésére kiküldött Dragoş János képviselő akciójának történetére részletesebben kitérnék, szükségesnek találom ezzel kapcsolatban néhány eddig ismeretlen mozzanatnak ismertetését. Két új forrást szólaltathatok meg, két debreceni román képviselő tanúságát. Az egyik a Pap Zsigmondé, aki Kővárvidéket képviselte az országgyűlésen, a másik a Papfalvi Konstantiné, akit Vajdahunyad városának választói küldtek be a képviselőházba.

Pap Zsigmond április 7-e és 10-e közt egy keltezetlen beadványt intézett Madarász László bizottmányi taghoz. Az iromány címe: »Vélemény az Erdélyi ügyben.« »A legalkalmasabb pillanatot érkezettnek véltük arra — írta Pap Zsigmond — hogy ügyeink Erdélyben egy egészen új fordulatot vegyenek. Az oláhok vezetői átkezdek látni, miszerint őket a szászok rútnul meg fogják csalni, Ausztriától pedig mit se fognak nyerni. Szégyenlik azt, hogy az orosz utáni segélyfelhívásnak eszközei voltak, annál is inkább, minthogy éppen azon tagok és egyének, kik az orosz ellen Oláhországban és Moldáviában hathatósan kikölteek, ugyan azon egyéneknek szelleme által vala Erdélyben is vezetve az oláh ügy, ők tehát az absolutismusnak elvszerinti ellenei lévén, úgy látszik, szeretnének a dolognak más fordulatot adni.

Meg kell tehát ragadni a pillanatot. Nem kell kímélni se anyagi, se szellemi erőt. Minden áron, mely a status unitásával össze nem ütközik, az elkábított ellenből rokonszenvű polgárt kell készíteni.«

Ezután pontokba foglalja azokat a teendőket, melyeket nélkülözhetetleneknek lát. Mindenek előtt szükséges Erdélybe olyan román egyéneket kiküldeni, akik Csányival egyetértésben megkísértsék a román főnökökkel az egyezkedést. A kiküldendő egyének ne a kormány küldötteiként menjenek, mert ez a hitelt csökkentené, hanem magánemberekként, s, mint Pap Zsigmond írja — »ezeknek úgy kellene megjelenni, mint megváltó angyaloknak, kik az oláhok szabadságát

²⁰ A. F. Danzer: *Dembinski in Ungarn. Nach den hinterlassenen Papieren des Generals*. II. Wien 1873. 152, 7—8.

²¹ *Vukovics Sebő emlékiratai*. Kiad. Bessenyei F. Bp. 1894. 463—4.

szívükön viselik. A kivétel a kiküldendő egyének tulajdonaitól és tapintatitól függ.« Továbbá szükségesnek tarja a brassói román hírlapot megnyerni, ahol a lázongás lecsendesült, a papok fizetésének legalább feléről gondoskodni, végül a kővárvidéki állami birtokok allodiaturáit bérbe adni a parasztnak és szabad erdőlést biztosítani. A küldöttek arra is kapjanak felhatalmazást, hogy a tárgyalásokat egészen Bukarestig is kiterjeszthessék.²² Pap Zsigmond javaslatát így fejezte be: »Ezeket véleményezi egy honpolgár, kinek legforróbb kívánsága, hogy az ország nagy és hatalmas legyen és ki csak akkor fogja magát boldognak érezni, midőn a lecsendesült viharok után látni fogja, hogy szabadságharcunk méltó gyümölcsét élvezzi a hon minden polgára vallás- és nyelvkülönbség nélkül.«

Ez az ajánlat akkor történt, amikor Csányi április 1-i keltezéssel ajánlotta a Honvédelmi Bizottnak Boliac havaselvei menekült brassói román lapalapítását.²³ Boliac a havaselvei forradalom leverése, tehát 1848 szeptembere óta Erdélyben tartózkodott és Bem tábornok támogatását élvezte.

Pap Zsigmond nem volt az egyedüli román képviselő, aki hasonlóan gondolkozott. Papfalvi Konstantin kiadatlan önéletrajzában²⁴ elmondja, hogy Bem győzelmes erdélyi hadjárata után a Debrecenben tartózkodó képviselők többször tanácskoztak afelől, hogy erdélyi testvéreiket a végső veszedelemtől megmentésük. A tanácskozásokat Dragoş János szállásán tartották, részt vettek ezeken az összes román képviselők, még Murgu is, aki egyébként rendkívül zárkózott magatartást tanusított. Papfalvi mint korelnök javasolta, hogy lépjenek érintkezésbe Kossuthal annak érdekében, hogy egy két tagú küldöttség mehessen el az Erdélyi Érchegeységbe, a béketárgyalások megindítására. A küldöttség, melynek szónoka Dragoş volt, kedvező fogadtatásra talált Kossuthnál, aki kiemelte a vállalkozás veszélyességét a kiküldöttekre nézve. A képviselők kijelentették, hogy a két nép barátsága érdekében nem riadnak vissza semmi áldozattól. Az elnök megígérte, hogy a dolog fontosságára való tekintettel még aznap este a Bizottnak el tájékoztatást ad a javaslatot döntés végett. A küldöttség eltávozott, csak Dragoş maradt Kossuthnál. Az időpont valószínűleg április 10-e után volt, amikor Kossuth Pap Zsigmondnak Madarászhoz eljuttatott javaslatát bizonyára már ismerte. A Honvédelmi Bizottnak elfogadta a képviselők javaslatát és Kossuth a Függetlenségi Nyilatkozatot közvetlenül követő napokban adott az általa kiválasztott Dragoş számára a kibékülésre vonatkozó szóbeli utasításokat. Éppen április 14-én tagadta meg Kossuth az amnesztiát a csajkás kerület felkelői számára,²⁵ a szerbekkel való békülés politikáját tehát felváltotta a románokkal való békülés politikájával. Nem tekintem jelen esetben

²² OL *Kormánybiztosok iratai* (1848—49.)

²³ OHB 5528 : 1849. Boliac lapja, az *Espatriatul* áprilistól júniusig jelent meg Brassóban. *Die Honteruspresse in 400 Jahren*. Kronstadt 1933. 111.

²⁴ *Insemnarea viefii mele*. A kézirat Balázsfalván található. Tartalmi ismertetését ld. A. Bunea : *Discursuri. Autonomia bisericescă. Diverse*. Blaş 1903. c. művében közölt cikkében. (*Constantin Papfalvi* 109—140.)

²⁵ Thim J. : *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története* III. Bp. 1935. 646.

feladatomban a Dragoş-féle akció még mindig homályos részleteinek tisztázását. Tény az, hogy április első felében a sokirányú behatások következtében a népekkel és elsősorban a románokkal való megbékélés gondolata Debrecenben élénken előtérbe került, de Kossuth helytelenül nem folytatta a szlávokkal való tárgyalásokat, mint ahogy Dembinski és a lengyel emigráció kívánta, hanem csak a románokkal való egyezkedés megoldását választotta.

A nemzetiségi kérdés ügyeiben Kossuth tartotta a kezében a vezetést; Szemere kormányelnök és egyszersmind belügyminiszter, akinek hatáskörébe ezek az ügyek közelebről tartoztak, semmi különös kezdeményező erőről nem tett tanúságot. Nemzetiségi politikáját inkább bürokratikusán kezelte, a Honvédelmi Bizottmány korabeli intézkedéseket egyszerűen folytatta. Ismeretes, hogy már 1848-i belügyminiszterségének idején reménységét teljesen helytelenül a nemzetiségi értelmiség lekenyerezésébe vetette, azt hitte, a nemzetiségi vezetőket főként önérdék vezeti és pénzzel sokmindent el lehet velük intézni.²⁶ Ebben a reményében csalódott.

A kormány nem nyúlt a kérdés lényegéhez, felszínes tüneti kezeléshez folyamodott, a külső befolyásolástól várt eredményeket. Mindenekelőtt a görög felekezeti papság anyagi helyzetének megjavításán és nemzetiségi nyelvű kormányssajtó létrehozásán fáradozott, hogy ezeknek hatását a népre kihasználhassa. Ezt a felfogást az egész kormány, beleértve Kossuthot is, osztotta és 1848 vége óta sorozatos tárgyalások folytak a munkácsi és nagyváradi görög-katolikus püspökökkel, valamint az aradi román ortodox püspökkel. A püspökök összeírták papjaik jövedelmét, melyet a kormány általában évi 300 forintra hajlandó volt kiegészíteni.²⁷ Ezt a lépést a kormány már azért is szükségesnek tartotta, mert az áprilisi törvény kihatása következtében a papság sokhelyt elvesztette jövedelmének nagy részét, anyagi támogatással való megnyerése tehát fontos kormányérdek volt, nehogy a reakció táborához csatlakozzék. Egyébként az 1848 : XIII. tc. ezt a támogatást kilátásba is helyezte, végrehajtása azonban pénzügyi nehézségekbe ütközött.

Horváth Mihály kultuszminiszter folytatta az Országos Honvédelmi Bizottmány politikáját az ortodoxok ügyeiben. Minisztériumában helyett kapott Pap Zsigmond is, akit a román békéltetés ügyében Dragoşsal szemben ért mellőztetése érzékenyen érintett, most viszont egyrészt a görög felekezeti ügyekben gyakorolt befolyása, másrészt románnyelvű kormánylap²⁸ engedélyezése által megtalálta a neki megfelelő működési területet. A kormány nagyszabású tervekkel foglalkozott a görög felekezetek átszervezése tekintetében, erre nézve előmunkálatok is készültek, de befejezést nem nyerhettek. Fontos probléma volt a szerb és román ortodoxok egyházi szétválasztása is. Az aradi, temesvári

²⁶ I. Tóth Z.: *A magyar-román szövetség kérdése 1848-ban*. Századok 1948. 268.

²⁷ A vonatkozó akták az OHB és a VKM 1848. és 1849. évi levéltáraiban találhatóak.

²⁸ A *Democratia*, melynek 2 megjelent példánya közül csak az 1. ismeretes. Egy példány található OHB 8605 : 1849.

és a verseci szerb püspököket lemondatták, vagy lemondottnak nyilvánították és helyükbe kormánybarát román püspöki helynököket állítottak, akiknek fizetéséről az állam gondoskodott. A kormány súlyt helyezett arra, hogy a szerb felkelés miatt 1848-ban meg nem tarthatott ortodox zsinatot összehívassa, hogy ezen a szerb-román egyházi szétválasztást, a papok fizetésének ügyét és egyéb problémákat oldják meg. A Királyhágómelléken április folyamán Dragoş kormánybiztossága mellett Kisjenőn lefolyt egy ilyen részleges zsinat, a Bánság számára Temesváron összehívandó hasonló zsinat tervét azonban a temesvári püspöki helynök, Stoichescu javaslatára, tekintettel a zavaros viszonyokra, el kellett halasztani. Horváth Mihály a minisztériumban létező görög nem egyesült osztályt rendezni óhajtotta, ezért Pap Zsigmond által június 15-én felhívta a püspöki helynököket, hogy tanácsosi, titkári, fogalmazói és segédfogalmazói állásra javasoljanak alkalmas román és szerb ajkú egyéneket, »ügyelettel lévén a képességre és a nemzet iránt mutatott tántoríthatatlan hűségre és hazaszeretetre«. Ennek végrehajtására azonban már nem került sor. Tervbe vették a lelkészek és a hívők számának arányosítását és anyagi segélyezésüket részben a szabadságharchoz tanúsított viszonyuktól téve függővé. Gondolt a kormány arra is, hogy az Erdélyből távollevő áruló Şaguna helyére egy alkalmas, hazafiúi érzésű román ortodox püspököt nevezzen ki.²⁹

Az idő rövidsége, a kormány folytonos helyváltoztatásai, a pénzszüke és végül a cári intervenció bekövetkezése meglehetősen hatástalanította azokat a reményeket, amelyeket a kormány egyházpolitikájától nemzetiségi téren várt. De még a kifejezetten magyarbarát román papi elemek is bizonyos tartózkodást mutattak attól kezdve, hogy a magyar szabadságharc harci csillaga hanyatlani kezdett. A kormánynak is éreznie kellett, hogy nem jár helyes úton, ha csupán az ismertetett eszközökkel nyúl a nemzetiségi kérdés oldozgatásához. Helyesebb irányban haladt a Márczius Tizenötödike cikkírója, aki leszámolt azzal, hogy a »régii históriai határaink között lakó népekből egy erős, szabad és tisztán magyar nemzetiségre fektetett hazát alapíthatni... többé nem tartozik azon lehetőségek közé, mellyeknek hosszú és biztos jövendőjét remélhetnők«. Az osztrák egyenjogúság hazug ígéretére nekünk »a nagyobb szabadság s tisztább alapokra fektetett nemzetiség biztosításával kelle felelnünk... Úgy kell intézkednünk, hogy most jó korán vessük meg az alapokat, mellyekre egykor a pesti kormányban egyesült foederatív republicák felépülhessenek«. (Márc. 10. sz.) A radikálisok lapja helyesen mutatott rá arra is, hogy az országgyűlés döntő feladatának az úrbéri viszonyok felszámolását és a nemzetiségi kérdés megoldását kell tekinteni. Az országgyűlés valóban még május folyamán Debrecenben hozzáfogott mindkét kérdés előkészítéséhez. A nemzetiségi törvény előmunkálataiba az ott tartózkodó román képviselőket is bevonták, akik egy 12 pontból álló javaslatot készítettek, de a kormány Pestre költözése és az

²⁹ Ld. a 26. jegyzetet.

országgyűlés hosszás szünetelése miatt letárgyalására csak nagysokára, Szegeden került sor.³⁰

Az országgyűlés még március 31-én elhatározta, hogy a meghódított Szászföldön kiíratja az országgyűlési választásokat, nem akarván egy ckkora területet hosszabb időn keresztül képviseletlenül hagyni. Az 1848-ban megválasztott szász képviselők mandátumait az országgyűlés már régebben megszüntette. A választásokat a Szászföld tekintélyes részében valóban meg is tartották. Ezzel kapcsolatban több érdekes probléma merült fel, melyek az országgyűlés és a kormány magatartásába éppenúgy betekintést engednek, mint a szászokéba. Ezzel egyidőben románlakta területeken is tartottak pótválasztásokat, így Aradmegye buttyini kerületében, ahol a lemondott magyar Urbán Gyula helyébe a román Popovics Zsigmondot választották meg³¹ és ugyancsak Aradmegye radnai kerületében, ahol egyhangúlag Vörös Antal első alispánt választották meg képviselőül. Krassóban, a facseti kerület június 26-án Niklaevics Vazult választotta meg.³²

A románlakta területeken semmiféle rendzavarásra sem került sor. A szászföldi választások már bizonyos aggodalommal töltötték el a kormány tényezőit. Itt a legkorábban felszabadított Besztercén már április 15-én lefolyt a választás. A bizalom Weiss János besztercei közügyészre esett, aki azonban valamilyen ürüggyel kibújt a megbízatás alól, mire a besztercei szászok két írnokot, Wittstock Károlyt és Lang Danit választották meg egyhangúlag. A debreceni országgyűlés igazoló választmánya május 8-án foglalkozott a besztercei mandátumok igazolásával. Minthogy a választási jegyzőkönyv német nyelven volt szerkesztve, a ház nyelvkérdést csinált belőle. Az igazoló választmány a választást kivételesen a német jegyzőkönyvi szerkezet mellett is hajlandó volt igazoltnak tekinteni azzal, hogy a jövőben minden hasonló jegyzőkönyv az egyedüli diplomatikus magyar nyelven szerkesztessék. A ház több tagja ellene szólt, mire vita után abban egyeztek meg, hogy a választást elfogadták, a jegyzőkönyvet nem és arra utasították a besztercei bizottmányt, hogy azt a törvény rendelete szerint magyar nyelven is küldje be. Ez azután június 2-án meg is történt.³³

Ilyen előzmények után került sor a választásokra a Szászföld többi részén. Szentiványi Károly erdélyi kormánybiztos június 12-én kérdést intézett Szemeréhez, hogy lehet-e a Szászföldön a statárium ellenére is választásokat rendezni? Ő maga javasolta. Szemere 6 nap múlva válaszában kifejtette, hogy a szászföldi választások megtartását általában helyesli. »A ministerium — írta — viszonyaink consolidálása iránt egyik előjelnek tekintené azt is, ha Erdély germán népisége résztvevén a törvényhozásban, tettel s egészen csatlakoznék függetlenségi

³⁰ *A közelmúlt tithaiból*, I. fz. Bp. 1878. 50—52.; Horváth M.: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. III. Genf. 1865. 296.

³¹ AR Lad. XX. 22. Fasc. 3. B. No. 34.

³² BM 1849. *Szegedi iratok* 4040, 4027.

³³ AR Lad. XX. 22. Fasc. 2. B. No. 85 és Fasc. 3. B. No. 31.; Pap Dénes: *A parlament Debrecenben 1849*. Lipcse 1870. 187—8.

küzdelmekhez.« A statáriumot Szemere nem tekintette kizáró tényezőnek. Ezért véleménye oda irányult, hogy a kormánybiztos »általában megengedheti a szászöld egyes hatóságaiiban a követválasztást, ha

1. Nincs alapos aggodalma aziránt, miként a népnek egy helyre csődítése nyugtalaniságot és rendezavarást nem idézendnek magok után; ha

2. Az oláh és szász nemzetiségek közt oly éles súrlódást nem fejtenek ki, mely az ottani kedvetlenségek kiegyenlítését fölötte hátráltatná.

A választásnak még most az erdélyi utolsó országgyűlésen hozott ideiglenes választási törvények szerint kellene végrehajtatni.«

Szemere felszólítja Szentiványit arra, hogy »minden erkölcsi befolyását fordítsa oly egyének megválasztásának keresztülvitelére, kik jelenlétök által a képviselőház mostani szellemének megváltoztatására kártékonyan nem folyának be. Inkább halasztani kell a választásokat, mintsem az új képviselőkben a reactio támaszpontot és hű eszközöket találjon«.

Igen jellemző, amit Szemere a választási jegyzőkönyvi értesítések nyelvéről ír. A szászok egyelőre még municipális nyelvjogokat élveznek, ennek megfelelően a választási jegyzőkönyveket is joggal német nyelven szerkeszthetik, sőt az értesítéseket is küldhetik német nyelven. »Azonban, miután a képviselőház Debrecenben egy eként szerkesztett értesítést visszavetett és a követverificaltatását felfüggesztette, nagy kár lenne hasonló kedvetlenségekre anyagot nyújtani. Igyekezzék tehát ön — írja Szentiványi kormánybiztosnak rábeszélés által arra hatni, hogy a szász földről küldendő követek mindnyája magyar nyelven írt megválasztási értesítésekkel és megbízó levéllel jőjjenek Budapestre.«³⁴

Besztercén kívül választások folytak le még Szászsebesen (június 19.), talán Segesvárott is, ³⁵ végül Szebenben. A szászöld fővárosában a választások 21-én folytak le és igazolták Szemere aggodalmát az esetleges szász-román összeütközés tekintetében. A szászok ugyanis egyrészt a választási névjegyzéket szabálytalanul oly módon állították ki, hogy a román igényjogosultak hátrányba kerüljenek, másrészt későn adták tudtul az érdekelteknek a választás időpontját s így elérték, hogy a román többséggel szemben nagy többséggel két szász képviselőt választottak meg. A szebeniek a magyar nyelvű jegyzőkönyvi értesítés küldését megukévvá tették. A román választók azonban a papság vezetésével román nyelven szerkesztett óvást nyújtottak be, melyet a szászok elfogadtak ugyan, de arra utasították a felszólamlókat, hogy azt magyar nyelven is nyujtsák be. Az értesítés azután a szászok metetetőzésével felkerült a kormányhoz, de már csak későn, a szegedi időszakban, július második felében, s így az országgyűlés igazoló bizottmánya már nem foglalkozhatott az ügygel³⁶. Arról nincs

³⁴ BM *eln.* 221 : 1849. Az országgyűlés békepárti többsége tehát fékezőleg hat Szemere nemzetiségi politikájára.

³⁵ BM 1849. *Szegedi iratok* 4031.

³⁶ *I. h.* 4020, 4035.

tudomásunk, hogy az újonnan megválasztott képviselők közül valaki is elfoglalta volna helyét a pesti és a szegedi országgyűlés padjain.

A tavaszi választások története azt mutatja, hogy az országgyűlés a régi intranzigenciával kezelte ebben az időben is a nemzetiségi kérdéseket; a kormány aránylag több hajlandóságot mutatott ugyan az engedményekre, mégis inkább az országgyűlés békepárti többsége előtt hajolt meg, semmint a radikálisok javaslatai és a nemzetiségek jogos igényei előtt. A szebeni választások azt a tanulságot is nyújtják, hogy a román választók a mozgalmas két év során jelentős fejlődést tettek a politikai öntudatosodás terén és bátran felléptek érdekeik védelmében a szervezettebb szászok ellen.

Az 1849 tavaszán lebonyolított választások szerves részét képezik annak a politikának, mely az állam egységét, lakóinak egységes jogát volt hivatva kifejezni. Ebbe a vonalba tartoznak bele azok a törekvések is, amelyek Kossuth irányítása mellett az 1848 tavaszán kimondott és Bem felszabadító hadjárataival többé-kevésbé valósággá vált erdélyi unió végső következményei voltak hivatva levonni. Kossuth még március 22-én ezeket írta Bem tábornokhoz: »Az unió pusztá szó, az uniónak az Ön győzelme és az alap-szervezet által kell még csak valósággá válnia. Semmi sincs Magyarországon, a mi az összes magyar viszonyoknak oly terjedelmes részletes ismeretét kívánná, mint Erdély organíatioja.« Ismeretes, hogy Bem tábornok, párhuzamosan a polgári kormánybiztosokkal, számos intézkedést tett az új rendszer megalapozására, amire ezek éppenúgy, mint Kossuth, aggodalommal tekintettek, mert Erdély új berendezését nehéz és kényes kérdésnek tekintették, melyhez Bem kompetenciáját nem ismerték el. »Ezzel elég teendőm leend: — írta Kossuth Bemnek — és nem kívánom, hogy egy résznek tisztán abstract felfogása által, az egésznek concret műve megnehezítessék.«³⁷

Az új rendszer alap gondolata Kossuth elképzelésében a teljes egyesítés megvalósítása volt. A kiindulópont az 1848-i unió jogi és nem hódítási alapon álló realizálása volt. Kossuth Csányinak április 5-én így írt: »Hogy pedig a nemredoccupatio elvének iránya országos biztos úr előtt tisztán álljon, csupán annyit jegyzek meg, hogy feladatunk az uniót valósítani, az unió pedig csak az institutiok egysége és harmoniája által valósítható. Ebből önkényt következik, hogy közállományi és politicalai jogok mint szintűgy a territoriális törvényhatóságok is sem külön nemzetiségekre, sem külön vallásokra nem alapíthatók, hanem a jognak, a szabadságnak és törvénynek egysége és egyenlősége az, mely amint többet ad, mint ó kornak kiváltságai, úgy az egységnek és szabadságnak egyedüli biztos alapja.«³⁸

Amikor Csányi gyakorlati szükségből a volt erdélyi kincstartóság helyébe egy 10 tagból álló központi szervezetet akart felállítani, Kossuth határozottan

³⁷ Makray Aladár (kiad.): *Kossuth Lajos levelei Bem altábornagyhoz 1849. évi márcz.—jún.-ig.* Pest 1870. 13.

³⁸ VA 1113. sz.

tiltakozott: »Én semmi oly institutiot nem akarok meghagyni, mely Erdélyt a közigazgatás bármely ágaira nézve külön tartomány színében tartaná fel, s azért különböző kezelési ágazatoknak másutt mint a Ministeriumi összpontosítását nem engedhetem ép úgy mint a miként számúzve kell lenni minden collegialis formának, minthogy az a ministerialis felelősség eszméjével ellentétben áll.«³⁹

Nem másról van szó, mint az erdélyi feudális széttagoltság felszámolásáról és modern polgári nemzetállam megszervezéséről a magyar szupremácia jegyében. Ugyanakkor, amikor a nemzetiségekkel való megbékélés kérdése a legégetőbb kérdések közé tartozott, Kossuth és a kormányzat lázas siettséggel próbálta kiépíteni Erdélyben azokat az alapokat, amelyekre támaszkodva a demokratikus átalakulás okozta hátrányokat a magyar nemzetiség — elsősorban a nemesség — számára a legcsekélyebbre lehet redukálni.

Meg kell mondanunk, hogy ebben a kérdésben Kossuth túlzott optimizmusról tett tanúságot. Amikor az április 13-i titkos ülésen a Honvédelmi Bizottmány megszüntetését és a felelős minisztériumot javasolta, indítványának támogatására és annak az igazolására, hogy a kormányzó elnöknek bizonyos kérdésekben mintegy diktátori hatalommal kell rendelkeznie, többek közt ezeket mondta: »Erdély jelenleg *tabula rasa*. Ott mindent újra lehet alkotni. Ott a reorganisatio sikere annál biztosabb, mentől gyorsabb az eljárás. A Királyhágón túli részekben nem parányszerű operatiokra, de Kaiserschnittekre van szükség. Én Erdélynek reorganisatióját szintén mind magyarországi lábra állítását kidolgoztatnám, s midőn a munkálat kész, előterjesztetném a törvényhozásnak — miért? Nem azért, hogy részletes vitatkozásokba elegyedjünk, mert ez a céltól messze elvezetne, hanem egyenesen azért, hogy mondja ki a képviselőház: tetszenek-e egészebe véve a szabályok? s helyesli vagy rosszalja, hogy bátor voltam saját felelősségemre Erdélyt reorganisálni és Magyarországra olvasztani.«

A Csányi helyébe Erdélybe kiküldött országos kormánybiztosnak, Szentiványi Károlynak egyik főfeladata volt Erdély átszervezését végrehajtani. E feladat elvégzésben Kossuth Horváth István felsőfehéri képviselőt adta neki segítségül. Mint láttuk, Kossuth arra építette terveit, hogy mint kormányzó elnök bizonyos mértékben diktátori hatalommal építse fel a feudalizmus romjain az új magyar polgári nemzetállamot és az egész állam megszervezésének próbájául kísérletképpen Erdély reorganizálásán keresztül óhajtotta kitanulni a végrehajtáshoz szükséges módszereket.

A kérdés nagyjelentőségű és nagy figyelmet érdemelne, a részletekre azonban egy rövid előadás kereteiben nem lehet kitérni. Tudunk róla, hogy Szentiványi Kovács Istvánnal és Herczeg Lajossal egy tervezetet dolgoztatott ki

³⁹ OHB 4350 : 1849.

⁴⁰ *Borsod-Miskolci Múzeum* 1098. sz. (Fényképmásolata az OL-ban.) A B.-M. M. anyagára Ember Győző hívta fel figyelmemet.

Erdély átszervezéséről, új közigazgatási határok megállapításáról és a vármegye-rendszer teljes kiépítéséről. Ezt a tervezetet Kossuth június 20-án megküldte Szemerének is.⁴¹ Egy terjedelmes emlékirat,⁴² melynek erdélyi szerzőjét eddig még nem sikerült megállapítani, felhívta Szemere figyelmét azokra a rendkívüli nehézségekre, amelyekkel az újjászervezés jár. A hozzászóló rámutatott annak helytelen voltára, hogy Kossuth az erdélyi helyzetet tabula rasa-nak tekinti, holott a partikularizmusnak erős, élő nyomai vannak ott még, melyeket máról-holnapra nem lehet eltüntetni. Egyetért az alapgondolattal: Erdély álljon egy lábra Magyarországgal, de nem helyesli a végrehajtást átmenetek nélkül. Errenézve számos tanácsot ad, melyeknek az a célja, hogy az erdélyi magyar elemet számarányán felüli befolyásban tartsa meg. Nem helyesli tehát a vármegyei restaurációt, mert nem-magyar többségű tisztviselőkarokat eredményezne sok helyen, helyesli viszont a külön erdélyi képviselőválasztási rendszert. Az egész javaslat a liberalizmus emlőin nevelkedett, polgári átalakulást kívánó, de ugyanakkor a magyar uralkodóosztály érdekeit szolgáló, feudális maradványok fenntartását is óhajtó felfogás szülte. Csírájában megtalálhatók benne a dualizmuskorabeli nemzetiségi politikának úgyszólván összes elemei. Csak példaként említem meg, hogy szerepel benne a később oly hírhedettségre szert tett telepítéseknek a felvetése is. Ez a kérdés már a negyvenes évektől kezdve széles érdeklődést keltett és 1848-ban köztudomás szerint délvideki vonatkozásban Kossuth elgondolásaiban is nagy szerepet játszott. A telepítések célja Kossuthnál akkor még csak a szerbek elleni védelmet szolgálta és nem kívánt országos méretű politikai elv lenni. Az ismeretlen hozzászóló már felveti a nem-magyar tömbök szétszakításának és a székely és magyar tömb összekötésének gondolatát is. Tudjuk, hogy Bemet is mennyire foglalkoztatták a telepítés kérdései és Szemere maga is szeretett volna székelyeket telepíteni a Bánságba.⁴³

Mindezeket a mozzanatokat azért tartottam fontosnak megemlíteni, hogy szélesebb aláfestést adjak annak a mentalitásnak, amelyben a szabadságharc vezető tényezői éltek abban az időben, amikor a konkrét történelmi szükség-szerűség a legerőteljesebben írta elő a szabadságukért harcoló népek összefogását az abszolutizmus ellen, amikor hosszas halogatás után ismét szőnyegre került a nem magyar népek dolgait rendezni hivatott nemzetiségi törvény. Arról az időről van szó, amikor a Délvidéken ismét tárgyalások folynak a szerb baloldal vezetőjével, Stratimirovićsal és Vucićsal, a szerbiai ellenzék vezérével, amikor Draguş tragikus halála után a havaselvei forradalom emigránsa, Bălcescu Debrecenről Szegedig kíséri a magyar kormányt, hogy a népek közti béke létrehozását elősegítse.

⁴¹ OHB 8804 : 1849.

⁴² Ld. a 39. jegyzetet.

⁴³ BM eln. 287 : 1848. A szerbek is akartak telepíteni 1849-ben. *Vukovics Sebő emlékiratai.* 175.

A magyar elem szupremáciájának fenntartása és a vele együtt járó centralizáció és a nemzetiségeknek adandó jogok, melyek végső fokon területi igényekkel, autonómiákkal jártak volna együtt, a magyar középnevesi vezetés mély ellentmondásait tükrözik. Meg lehet állapítani, hogy ezekből az ellentmondásokból megpróbált kiemelkedni. Míg az ország átszervezésére vonatkozó terv fokozatosan háttérbe szorult, a nemzetiségekkel való béke kérdése főkérdéssé lett. A május 20-án tartott rendkívüli minisztertanács a cári invázió elleni felkészülés kérdéseivel foglalkozva megállapította, hogy a császári kézen levő »Gyulafehérvár s Déva bevétele, s az oláh lázadás valahárai legyőzése az erdélyi hadsereg legközelebbi feladatához számítandó.«⁴⁴ A nemzetiségekkel való béküléstről a jegyzőkönyv egy szót sem említ. Ennek ellenére a békülés kérdése foglalkoztatta a kormányt. Egy belügyminiszteri iratból ismerjük felfogását. »A kormány, mely Nemzeti szabadságunk és függetlenségünk megszilárdítását tűzte ki feladatául — mindent el kíván követni hogy honunkat lakó különmemű Nép fajai kibontakozván végre az ármány és hazugság által terjesztett homályból, — közérdekeknek világos ösmeretére virradjanak ! És sajnos tapasztalatból megtanulva végre beláttuk, miként nincs üdv nincs jövő ez országra nézve, csak saját fiainak semmi fajkülönbséget nem ösmerő csatlakozása által. — Nem látja más módját a Nép felvilágosításának, mint ha minden vidéken azokat választja működő Organumául, kiknek hazafiui Magyar érzelmeiről, szabadság szeretetéről, tisztaságáról, s a nép előtti tekintélyéről megvan győződve.«⁴⁵ Május 27-én érkezett meg Debrecenbe Bălcescu és másnap két órás elmélyült beszélgetést folytatott Kossuthal a nemzetiségi kérdésről és a románokkal való kibékülésről.⁴⁶ A Pesten június 6-án összeült minisztertanács minden a területi integritással és a magyar diplomatikai nyelvvel összeegyeztethető engedményre hajlamosnak nyilvánította magát és megbízta Szemere belügyminisztert a szerbekkel és a románokkal folytatandó tárgyalások vezetésére.⁴⁷ Szemere június 15-én a Stratimirovicsal folytatandó tárgyalásokkal megbízott Raksányi őrnagy számára adott utasításaiban írja : a magyar kormány »céljának közzé tételére épen azon percet választja, midőn Ferenc József osztrák császár magát Miklós cár pártfogása alá vetvén, muszka seregek lépték át Magyarország határszéleit, épen azon percet választja, midőn Európa két nagy táborra oszlott, s rövid időn minden népeknek és álladalmaknak két lobogó közül egyik alatt kell küzdeni és vérzeni. . . Akik a muszákkkal egy célért vagy egy seregben harcolnak, azok a zsarnokság barátai, akik velünk együtt fognak küzdeni az osztrák és muszka ellen, azok a népszabadság védei.« »A magyar kormány minden érdeket a világszabadság és a magyar közhaza függetlensége közös ellenségeinek legyőzésére, a betörő osztrák és muszka

⁴⁴ OL *Minisztertanács. jegyzőkönyvek.*

⁴⁵ BM *eln.* 129:1849. (Valószínűleg május végéről.)

⁴⁶ I. Ghica : *i. m.* 271—3.

⁴⁷ *Borsod-Miskolci Múzeum* 1093. sz. (Fényképmásolata az OL-ban.) ; Thim J. : *i. m.* III. 781—2.

erők visszaverésére óhajtván egyesíteni, fátvolt vet a multra, feledi a zavarokat, feledi a patakokban kiontott polgárvért, feledi az iszonyú gyilkolásokat, melyekre egy fanatisált, elámított, felbőszített nép a kegyetlenség oly lelékenységgel vetemült.«⁴⁸ Batthyány Kázmér június 10-i köriratában a fenti megkötések mellett egy Ausztria és Oroszország elleni konföderáció lehetőségét is megcsillantja.⁴⁹ Erről már Balcescu is tárgyalt Kossuthal május 28-án.⁵⁰ Batthyány, kinek nemzetiségi politikájával Teleki László nem tudott egyet-érteni,⁵¹ maga is emelkedik a kor igényeivel és egyik fő támogatója lesz a szegedi nemzetiségi törvénynek. A Délvidéken Raksányi, Vécsey és Vetter tábornokok, Kohlmann ezredes és a Kossuth által nagyrabecsült Fülepp Lipót bánsági kormánybiztos, a lengyel emigráció belgrádi képviselőjének támogatásával folytatják a tárgyalásokat Stratimirovićsal és Teodorović szerb tábornokkal. Utóbbi felveti egy a magyar hadak mellett működő szerb légió tervét, de mindezek a tervek füstbe mennek az idő rövidsége és a szerbek óvatossága miatt, akik a cári intervenció előrehaladása miatt a magyar ígéretekben már nemigen látnak reális lehetőséget. De július 14-én létrejön az egyezség Balcescuval és Boliackal, az ú. n. *Projet de pacification*. A román légió élére a lengyel Ilinski volt kiszemelve, megszervezésében Kossuth Bem tábornoknak szánta a főszerepet.⁵² Ugyanakkor a hadsereg folytonos visszavonulásban van, a hadihelyzet szüntelenül súlyosodik.

Ebben a légkörben ül össze végre a Pestről Szegedre átköltözött országgyűlés. E gyülekezet nemesi többsége, beleértve a jelenlevő radikálisokat is, abban a mentalitásban él, mint Pesten és Debrecenben, kevésbé hajlamos a nemzetiségek jogos kívánságainak teljesítésére. Szemere, aki eddig álradikális, kompromisszumos politikájával csak a forradalmi erők gyengítéséhez járult hozzá, most egy rövid időre feladatának magaslatára emelkedik, szinte túlhaladja önmaga és osztálya lehetőségeit és ihletetlen, nemes pátosszal harcol a rövidlátók ellen. »Az valami szörnyű — írta július 25-én Kossuthhoz — a háznak rövidlátása, politikai vaksága. A radical párt bajnokai nyilatkoztak mint 1832-ben midőn a magyar volt minden, a rác, oláh csak *nép*. Jól szolt Batthyány és én majd egy órai válaszomban élesen voltam kénytelen fellépni, melyben kimondván, hogy azon általánosságok, azon még mindig aristocraticus magyar felfogása a democratiában más népiségek követeléseinek, elveszti a Nemzetet, és én kezemet mosom a politicától. . . .E ház gyámság alá való.»⁵³

A nemzetiségi törvény indokolásában ezeket mondta Szemere: »Engedtessek minden népeknek a nemzeti szabad fejlődés. *A nemzetiség nem cél, hanem*

⁴⁸ *Borsod-Miskolci Múzeum* 1107. sz. (Szemere sajátkezű fogalmazványa, eredetileg BM eln. 214:1839.) Közölte jún. 16-i keltezéssel Thim J.: i. m. III. 796—801.

⁴⁹ Thim: i. m. III. 783—6.

⁵⁰ Ghica: i. m. 272.

⁵¹ Levele Pulszkyhoz. Páris 1849 jún. 29. *Háborús Felelősség* II. 1930. 99.

⁵² *Balcescu Miklós válogatott írásai*. Bp. 1950. 200—8.; OHB 9312:1849. (júl. 14.)

⁵³ Thim: i. m. 856.

eszköze a szabadságnak, mint a szabadság nem cél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És e kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoztassék, mint a státusegység fenntartásának és a célszerű gyors, pontos közigazgatás lehetőségének tekintete által...

Én tehát azt tartom, a nemzetgyűlésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, mely minden népeket egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, mely földét megosztá a többiekkel, mely a szabadságharcot maga vívja főképpen, mely évek óta maga küzd valamennyi néptársai jóllétéért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vívtunk, hadd lássa a világ, hogy mi a legújabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmait és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is... mi minden népet testvérünknek tekintünk; e szó él szívémben, nemcsak ajkamon van.⁵⁴

Ezekben a napokban Szemere lázas tevékenységet fejt ki, hogy az új törvénycikk erejével megfordíthassa a történelem kerekét. »Én e határozatban új politikát véltem megállapíthatni nemcsak Magyarországon, hanem Európában. A népiségek kérdése most van és lesz igaz alapjaira fektetve«—írta 29-én Fülepp Lipót kormánybiztosnak.⁵⁵ »A nemzetgyűlés a különféle népiségekre nézve oly politicának vetette meg alapját, mely a kiengesztelődésnek teljes biztosítékát foglalja magába, oly politicának, melyet Európa követni fog, de példát reá még egy kormány sem adott... *A magyar politica az egyenlőség politicája mind a szabadságra, mind a nemzetiségekre nézve*, a mennyiben a státusegység érdeke megengedi. Ünnepet ülhetnek a népek.«⁵⁶ Sürgős lépéseket tett, hogy a törvénycikkeket nemzetiségi nyelvekre fordítsák és ezeket a kormánybiztosok a nemmagyar népek közt terjesszék. A román képviselők közül Vlad Alajost Lugosra küldte és főispáni kinevezését helyezte kilátásba. Murgu Euthim pedig elvállalta, hogy elviszi a határozatot a hegyek közé Iancuhoz. »Ezzel ha fellép, — írja ugyancsak 29-én Szemere Török Gábor kormánybiztosnak — roppant hatást gyakorolhat a népre. Mint próféta és szabadító jelenhet meg. Tehát ő lefordítja román nyelvre. Ön nézze ált, hiv-e, nem tévedt-e és eszközölje kinyomatását rögtön, néhány óra alatt, ily cím alatt: Az országgyűlés határozata a Magyarországon lakó nemzetiségekre s a görög szertartású vallásra nézve, melyet a ház közegyezőssel hozott a miniszerelnök indítványára. Szeged Julius 28. 1849. Nyomassék 5000 példányban... Eszközölje, hogy Murgu *biztosan* elmehessen Jankhoz. Adjon hozzá becsületes, democraticus hiv oláh hazafit, ki bírja a szó hatalmát. Lássa el pénzzel... Szóval a drága alkalmat használja fel, hogy a

⁵⁴ Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom napjai 1849. július elsője után*. 3. kiad. Pest 1850. 83—4. A kiemelés tőlem (I. T. Z.)

⁵⁵ BM *eln.* 617: 1849.

⁵⁶ Körlevele a kormánybiztosokhoz. Júl. 29. I. h. A kiemelés tőlem. (I. T. Z.)

román nép megnyeretvén, fegyverét tüstént a közös ellenség ellen alkalmazhassuk.«⁵⁷

Vlad útjának részleteiről nincs tudomásunk. Murgu elindult, de a Maros völgyében visszafordult, útja már el volt zárva.⁵⁸ A harmadik román férfiú, akiben a legtöbb akarat és lelkesedés volt, Bălcescu felhatolt Iancu magas hegyei közé azzal a hírrel, mi ha Kossuth korábban hozzá intézett leveleinek is tartalma lett volna, a magyar szabadságharc mellé szólította volna a hegyek fegyveres népét.

Még július 12-én érkezett meg Aradra egy Povolniné nevű asszony, aki néhány hetet fogolyként Iancu táborában töltött. Őt a románok azért bocsátották szabadon, hogy békekészségüknek tanúbizonyságát adják. Tomcsányi József aradi főispán Szegedre küldte Kossuthhoz Povolniné közlését, ami oda 21-én, az országgyűlés megnyitása napján érkezett meg.⁵⁹ Maga Kossuth Povolniné felfedései nyomán 23-án »sürgetősen« azt írja Szemerének, hogy »a kormány . . . semmit sem kételkedik kijelenteni, hogy szívéből sajnálván a tömérdek haszontalan vérpazarlást s az oláhoknak saját szabadságuk elleni küzdelemre elcsábítatásukat, örömet kész fátyolt vetni a multakra s magának Jankunak is megkegyelmezni, ha a fegyvert letéve a hűség és engedelmességre visszatérnek. Hogy a kormány e szándoka valóság, hogy kész a megtérőket amnestiálni, s a román ajkú lakosokat az ország egységével összeegyeztethető minden kedvezményekben is részesíteni: azt legújabbán kijelentette Bălcescu és Boliac oláhországi küldötteknek, kik közbenjárásukat ajánlották és tanusította 160 és néhány román ajkú Arad megyei politikai foglyoknak megkegyelmezése által.« Végül Kossuth Török Gáboron keresztül üzeni Iancunak, hogy ha folyamodik a kormányhoz, mind amnesztiára, mind pedig *salvus conductus*sal semleges helyen való találkozásra bizton számíthat.⁶⁰

Ezalatt Bălcescu megjárta a havasokat és magával hozta Iancu Topánfalváról augusztus 3-ról keltezett levelét, melyben ezeket írta: »...sajnálattunkat kell kifejeznünk afelett, hogy a jelen körülmények között nem alkudozhatunk a béke visszaállítása tárgyában a magyar testvérekkel, a körülmények, amelyekben vagyunk, igen válságosak lévén. A magyar haderő távozik, és az orosz haderő közeledik . . . mindamelllett, hogy megmutassuk testvéri érzelmeinket, melyekkel viseltetünk a magyar nemzet iránt, elhatároztuk magunkat, mindezen harcok alatt a magyar sereget illetőleg, semlegesnek maradni, őket meg nem támadván és csak azon nem várt esetben, ha mi általuk támadtatnánk, magunkat megvédeni.«⁶¹

Bălcescu e levelet már csak Aradon adhatta át a kormánynak. Ez a barátságos visszautasítás az utolsó reménységét is kioltotta minden magyar lel-

⁵⁷ I. h. 617, 618.

⁵⁸ G. Bogdan-Duică: *Eftimie Murgu*. București 1937. 199—200.

⁵⁹ OHB 9401:1849; VA 1336. sz.; BM *eln.* 586, 622:1849.

⁶⁰ OHB 9401:1849.

⁶¹ VA 1762. sz.

kéből, hogy a nemzetiségi törvény erejével a nemzetiségeket szövetségesként nyerhetnők meg.

Késő volt.

Ez tűnik fel ellenállhatatlan erővel a kérdés vizsgálói előtt. Ezt emeli ki más és más oldalról Horváth Mihály, Pálffy János és Palacky.⁶² Ha egy ilyen törvény 1848 tavaszán születik meg, Európa története talán egészen más fordulatot vett volna. Láttuk, a lázas júliusi napokban milyen magaslatokra emelkedett a megalkuvó és bürokratikus Szemere, láttuk azt is Iancu utolsó leveléből, hogy milyen belső lehetőségek rejtőztek a magyar-román összefogás kérdésében, ha a magyar kormányzat legalább egy pár héttel hamarabb szánja rá magát az engedményekre.

Lehet arról vitatkozni, hogy a szegedi törvény milyen hiányosságokkal rendelkezik, egyet azonban nem lehet tagadni, hogy az akkori Európában párja nem volt egy ilyen demokratikus nemzetiségi törvénynek.⁶³ A történelem viharosan vajudó erőinek nyomása alatt a középnemes Szemere és társai mintegy túlléptek saját osztálykorlátaikon és olyan törvényt hozattak a »gyámság alá való« nemesi többségű országgyűléssel, melyhez az alig volt érett. »E határozatban — írta Szemere később Emlékirataiban — nem a szabályok a fontosak, hanem a szellem, mely a harc közepette is a béke zászlója felé mutat. Arra, hogy rögtönös sükere legyen, már késő volt e nyilvánítás, de az elvet kimondani mindig idején van és azt hiszem, bár a zsarnok szövetség győzött, a nyilatkozat most engesztelőleg ott zeng a kiábrándult népek lelkében.«⁶⁴

Ezek az utolsó szavak tán igazak voltak 1867-ig, de a kiegyezés kora elfeledkezett róla, el akart róla feledkezni. Megfeledkezett róla maga Szemere és nemzedéke is. Egyedül Kossuth emelte magasra a zászlót az emigrációban, melyre felírhatta volna Szemere ihletett meglátását 1849. július 29-ről: »A magyar politica az egyenlőség politicája mind a szabadságra, mind a nemzetségekre nézve, a mennyiben a státusegység érdeke megengedi.«

Lehetett a Szemere-kormány nemzetiségi politikája gyarló, késlekedő, ingatag — a szegedi nemzetiségi törvény elvi alapjaiban mégis messze előre mutatott, olyan messzire, hogy azt a kiegyezés nemzedéke szemmel sem tudta követni. Ezért a Szemere-kormány nemzetiségi politikáját — nem gyakorlatában, de fejlődésében és elvi magaslatában, melyre a szabadságharc végső szakaszában a hadihelyzet nyomása következtében felemelkedett, — végeredményben pozitívan lehet megítélnünk.⁶⁵

⁶² Horváth M.: *Magyarország függetlenségi harcának története 1849 és 1849-ben.* III. Genf 1865. 359.; Szabó T. A.: *Magyarországi és erdélyi urak.* 2. kiad. Bp. 1940. 280.; Fr. Palacky: *Oesterreichs Staatsidee.* Prag 1866. 18.

⁶³ »Mai szemmel nézve természetesen sok hiányt lehet felfedezni ebben a törvényben. De az akkor Európa legdemokratikusabb »kisebbségi« törvénye volt.« Révai J.: *Magyar szabadság — világszabadság.* (Marxizmus, népiesség, magyarság. 3. kiad. Bp. 1949.) 206.

⁶⁴ *Szemere Bertalan miniszterelnök emlékiratai* ... Bp. 1941. 48.

⁶⁵ A szegedi nemzetiségi törvény »minden hiányossága ellenére is alkalmas volt arra, hogy az egymásra találó nemzetek közös harcát készítse elő a társadalom hanyatló erőivel szemben« Gerőné Fazekas E.: *Az 1849-es és 1868-as nemzetiségi törvény összehasonlítása a történelem haladó erőinek szempontjából.* Századok 1948. 295.